

APIE 1948–1949-ŪJŲ KALĖDAS

Iš Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimo

Laima VINČĖ

■ Tapę pandemijos įkaitais, šiemet šventės pasitinkame kitaip. Turbūt pirmą kartą Lietuvos istorijoje bažnyčių durys liko užvertos jau per Velykos, o tikintieji galėjo stebėti mišias tik per televiziją ar kompiuterių ekranus, dėl viruso plitimo kitokios ir didžiosios žiemos šventės – Kūčios ir Kalėdos: kiekvienas turėjome pasirinkti, ar jas sutiksime su savo artimaisiais, ar liksime savo namuose, saugūs, bet galbūt vieniši. Kita vertus, šiais metais kiekvieno gyvenimą vienaip ar kitaip palietę išbandymai gali padėti geriau suprasti tai, kas vyko, rodos, netolimoje praeityje, tarkim, prieš septynis dešimtmečius, dviejų žmonių gyvenime, tapusiam beveik legenda, be kurios tikriausiai jau sunkiai įsivaizduojame pokario rezistencijos istorijos pasakojimą. Turiu omeny Juozo Lukšos-Daumanto (gimusio 1921 m. ir žuvusio 1951 m. rugsėjo 4 d.) ir Nijolės Bražėnaitės (g. 1923 m.) meilės, santuokos ir išsiskyrimo istoriją, kurią mums pasakoja jų laišakai. Ji, atkartojama, perpasakojama ar savaip perrašoma ne viename pokario rezistencijos istoriją dokumentuojančiame ar menine kalba perkuriančiame filme, tampa svarbia siužetine linija šį praeities tarpsnį aprašančiuose romanuose¹.

Iki šiol turėjome galimybę susipažinti tik su Juozo laiškais Nijolei, kurie atskira knyga „Laiškai mylimosioms“ pirmą kartą buvo publikuoti Čikagoje 1993 m., o 1994-aisiais išleisti ir Lietuvoje. Dabar rengiama knyga, kurioje bus skelbiamas visas dviejų jaunų žmonių susirašinėjimas, tęsėsis nuo 1948 m. liepos 24 d. iki 1950 m. rugpjūčio mėnesio, t. y. Nijolei leidus, greta Juozo laiškų bus skelbiami ir jos atsakymai. Nijolė man patikėjo Juozui rašytus savo meilės laiškus daugiau nei prieš dešimt metų ir paprašė saugoti jos paslaptį – kad šie laišakai išsaugoti, nesunaikinti. Ji leido juos paskelbti, kai pajus, kad artėja gyvenimo saulėlydis...

1 Turimas omeny meninis filmas „Vienų vieni“ (2004 m., rež. Jonas Vaitkus), dokumentiniai filmai „Partizano žmona“ (2011 m., rež. V. V. Landsbergis) ir „Nematomas frontas“ (2014 m., rež. Vincas Sruoginis ir Jonas Ohmanas); taip pat Antano Šileikos, V. V. Landsbergio grožinė proza ir kt.

O dabar įsivaizduokite, kad esate jaunas ir įsimylėjęs tolimoje, svetimoje pokario Europos sostinėje, o mylimoji, praėjus vos keliems mėnesiams nuo pažinties, su plaučių tuberkulioze paguldoma į ligoninę Paryžiuje, o po to truputį daugiau nei metams išsiunčiama į sanatoriją *Sancell-moz*, esančią už 600 kilometrų, netoli Šveicarijos sienos. Esate Lietuvos partizanas, 1948 metais kirtęs geležinę uždangą su misija pranešti pasauliui apie trėmimus į Sibirą ir jau keletą metų vykstantį rezistencinį karą su Sovietų Sąjunga. Atlikęs šią užduotį, slapstotės Paryžiuje, ieškodamas būdo sugrįžti į Lietuvą ir tęsti kovą už Lietuvos laisvę...

Tokiomis aplinkybėmis partizanų vadas Juozas Lukša-Daumantas ir jo mylimoji Nijolė Bražėnaitė sutiko 1948-ųjų ir 1949-ųjų Kalėdas. Siejami stiprių jausmų, bet skiriami nelengvai įveikiamo atstumo. Dar pokario skurdas, nerimas dėl mylimo žmogaus ligos ir dėl Lietuvoje likusių artimųjų, kovos brolių ir seserų bei nuolatinis pavojus būti išaiškintam... Kaip atlaikyti tokias Kalėdas? Ir kaip paminėti šią svarbią šventę?

Žinoma, lieka vienintelis būdas – bendrauti laiškais. Per 1948-ųjų Kūčias Juozas rašo Nijolei apie savo ilgesį Lietuvai. Tai jo pirmos Kalėdos, švenčiamos ne Lietuvoje

Mano Brangioji Nili,

Siunčiu Tau nuoširdžiausius sveikinimus ir geriausius linkėjimus šių metų Mažojo Dievulio Gimimo Šventėms atėjus. Bučiuoju Tave, mano Auksel, kad ir simboliškai, kad ir prie simboliško Kūčių stalo. Nuotaikos, tikiuos, bus vienodos. Mes, atrodo, mažiausiai kalti, kad šio blogio viešpatavimo metu esam nesurenkamai išblaškyti, be jokių galimybių praleisti Kūčių vakarą lietuviškoj mistikoje, savoj žemėj ir savoj šeimoj.

Neapeinamai ištįsta mintys link savųjų. Tada įsivyravus nuotaika nė kiek nesiderina su Šv. Kalėdų padiktuotąja. Taip ir pamatai pilnutinį gyvenimą – kovą, kurioje ieškai džiaugsmo. Štai kodėl ir Tau atrodo mažais nuliais paženklinta aplinka², kai pamatai jų gyvenimo niveliavimą visai kiton kryptin.<...>

2 „Mažais nuliais paženklinta aplinka“ reiškę tą labai nereikšmingą aplinką, gaubiančią mus, palyginus su ta, kuri buvo Lietuvoje. (N. Bražėnaitės-Lukšienės komentaras knygoje „Laiškai mylimosioms“)

Per Naujuosius metus jai skrieja kitas laiškas:

Užporyt, taip sakoma, mus aplankysią Nauji Metai. Ir paskutinėms palydėt, ir vėl naujoms dienoms sutikt, šių metų sandūroj daug kur prie stalų spiesis – ir skurdūs elgetos, ir sotūs duona bei dvasia karaliai. Su sklidinom, svaiptom taurėm ant stalo rungsis ilgos linkėjimų pynės. Tik mūs brangioj tėvynėj mes pasigėsime ir tų stalų vaišingų, ir taurių apgaulingų. Palaidą juoką ten pakeis tik ašara kančios, o skambesį svaižinančių stiklų – dudenančių kulkosvaidžių garsai. Ir devintieji metai sutiks mūs Lietuvą Motulę, berymančią su ašarom šarmotuos gintaro krantuos. Verkšlens Jinai, o ašaros kristalinsis tai žuvusiems, tai nukankintiems paminklų siluetais. Praretę jos sparnai ir šurkščios stagarinės rankos nesugeba surinkti savo vaikų po savo stogu ar, švelniai glamonėdamos, sumažinti jų kančias...

Taip, netekę mes savų židinių, pasitenkinim bent kukliais linkėjimais. Tau, Mano Brangus Auksel, leisk palinkėti didžiausios

laimės Tavo varganotuos benamės keliuos, kad, nieko nepraradę, ką išsinešėm iš brangios tėvynės, kuo greičiau, kartu nuplovę džiaugsmo ašaromis mūsų kruvinus kelius, galėtume džiaugtis pūvančių kaulų pavėsy atpirkta laisve. O itin šiuo metu aš linkiu Tau gerbti save, jei ne save, tai bent...

Taip N. Metų sutikime bučiuosiu Tave bent mintimis –

Tavo Juozis

Nuo 1954 metų Nijolė gyvena Niujorke, jai 97-eri, ši rudenį jai teko mėnesį praleisti ligoninėje, o artimiesiems dėl pandemijos buvo griežtai uždrausta ją lankyti. Kas vakarą jai skambindavau ir ilgai kalbėdavomės, norėčiau tikėti, kad mūsų pokalbiai padėjo jai nors trumpam užmiršti ligą ir izoliaciją. Daug kalbėjome ir apie praeitį, apie pokarį, kaip Nijolė mėgsta sakyti, „anuos nepamirštamus laikus ir žmones“. Pasakodama apie tą gyvenimo tarpsnį Nijolė stebisi, kad, likus trejetui metų iki šimtmečio jubiliejaus, ji vaikystę

ir jaunystę atsimena daug ryškiau nei dabartinių laikų detales. Ji prisimena, kad po karo Paryžiuje visi skaitę Antuano de Sent Egziuperi „Mažąjį prinčą“, ši knyga palikusi įspūdį ir Juozui: „Jis buvo idealistas.“ Prisimena ir jų pažinties pradžią: „Įsimylėjome iš karto...“

Sakau Nijolei, kad iš naujo skaitydama jai rašytus Juozo laiškus, pastebiu, kokie jie buvo atviri (ir mintimis, ir jausmais jis dalijosi atviriau nei šiuolaikiniai žmonės). „Juozas buvo labai atviras, neslėpė savo emocijų, bet toks jis buvo ne su visais“, – patikslina Nijolė. Laiškuose jis atskleidžia kaip romantikas: pasakoja savo sapnus ir jais tiki, klauso, ką jam kortomis išburia Paryžiaus gatvėje sutikta čigonė, šiltai atsiliepia apie savo bendražygius – Joną Kukauską (kurį laiškuose vadina Dziku ir kuris vėliau taps išdaviku ir pasmerks Juozą mirčiai) ir Joną Kupstą (Ursą), taip pat nuolat mini Paryžiuje jam padėjusią Bačkių šeimą ir Nijolės dėdę bei tetą Karvelius (Nijolės pusseserės ir būsimos garsios vertėjos Ugnės Karvelis tėvus). Mediciną studijuojanti Nijolė (vėliau tapusi medike ir mokslininke), racionalesnė, pasižyminti analitiniu mąstymu ir blaviu požiūriu į gyvenimą, bet besąlygiškai, kaip ir Juozas, mylinti Lietuvą ir palaikanti jo misiją.

Juos iš tiesų siejo bendros vertybės. Per nacių okupaciją Nijolės motina iš Kauno geto išgelbėjo du vaikus, slėpė juos savo namuose karo metais, mylėjo kaip savo. Užaugę ir išvykę į Ameriką ir Izraelį, Aleksas Gringauzas ir Sara Šilingovski (Shilingovsky) išlaikė šiltus santykius ir palaikė ryšius su Nijolės, taip pat jos sesers ir brolio šeima iki pat gyvenimo pabaigos. Nijolė kartu su dvyne seserim Vida, dar būdamos studentės, Kaune dalyvavo antinacinėje rezistencijoje – spausdindavo atsišaukimus ir juos platindavo. Kai 1943-aisiais buvo uždarytas Kauno universitetas, vienuoliui jėzuitui Stanislovui Gruodžiui pavyko gauti leidimą dvidešimčiai studentų tęsti studijas Vokietijoje, tarp jų buvo ir Bražėnaitės. Berlyne Nijolė net buvo areštuota už tarpininkavimą tarp antinacinės rezistencijos aktyvistų Lietuvoje ir Vakaruose, ir išlaisvinta tik dėdės P. Karvelio įtakingų pažinčių dėka (tuo metu mamos sesuo su vyru, dr. Petru Karveliu jau gyveno Berlyne). Prasidėjus bombardavimams seserys traukėsi į pietų Vokietiją, Nijolė dar metus studijavo Gyseno universitete, iš ten bėgo į Insbruką ir 1947-aisiais pabaigė medicinos studijas Austrijoje. Insbrukas pateko į Prancūzijos zoną. Iš to laikotarpio Nijolė prisimena gyvenimą su grupe studentų, karo pabėgėlių iš Lietuvos, nuskurusiamie viešbutyje *Landsee Hotel*: „Buvome biedni, alkani, apiplyšę, bet laimingi, mes ne tik

studijavome, bet ir dainavome, šokome. Kartą padainavome mus aplankiusiai prancūzų kariuomenės kapitono žmonai madam Gradasi (Gradassi), ji net susigraudino: negalėjo patikėti, kad tokia skurde galėjome būti laimingi.“ Vėliau ji pakvietė Nijolę ir jos draugę Marytę Askaitytę (vėliau tapusią garsia akių gydytoja Toronte) padėti prižiūrėti 4 dukras, susirgusias kokliušu, o vėliau, atsidėkodama, „užfundijo kelionę į Paryžių“ – nupirko traukinio bilietus, prisimena Nijolė. Nuo 1948 m. pradžios Nijolė dirbo Šv. Antano ligoninėje (*L'hôpital de St. Antoine*) Paryžiuje, kraujo transfuzijos centro laboratorijoje, o tų pačių metų lapkritį jai buvo diagnozuota plaučių tuberkuliozė – teko šešiams mėnesiams gultis į tą pačią ligoninę gydymui³.

Kauno Vytauto Didžiojo universitete architektūrą studijavęs Juozas nuo 1941 m. įsitraukė į Lietuvos pasipriešinimą sovietiniam okupaciniam režimui. Ši kartą nepriminsiu visų atsakingų pareigų, kurios jam teko, įsitraukus į rezistencinę veiklą, o nuo 1945-ųjų – ir į Lietuvos partizanų sąjūdį, tepriminsiu, kad Juozas Lukša-Daumanas partizanų vadovybės įsakymu net du kartus prisiveržė pro geležinę uždangą, užmezgė ryšius su Nepriklausomos Lietuvos atstovais užsienyje ir skleidė žinią apie kovojančią Lietuvą.

Kaip susipažino su Juozu ir kaip užsimezgė jų susirašinėjimas, Nijolė aprašė pirmojo laiško leidimo („Laiškai mylimosioms“) įvade:

Nuo Juozo grįžimo iš Švedijos ligi mano susirgimo praėjo keli mėnesiai. Per tą laiką mes artimiau susidraugavom ir vienas kitą pamilom, bet pasimatyti tegalėjom tik retkarčiais, kai jo pareigos, susietos su misija Vakaruose, jam tai leisdavo.

Man susirgus, Juozo apsilankymai ligoninėje buvo labai reti ir be galo komplikuoti. Jis turėjo išvengti susidūrimų su mane lankančiais draugais bei pažįstamais, kad nebūtų dešifruotas; privalėjo laviruoti tarp savo įsipareigojimų ir mano lankytojų, nes lankymo valandos buvo labai ribotos. Apie jo egzistavimą Paryžiuje težinojo tik keli asmenys, su kuriais jis turėjo ypatingą ryšį ir kurie yra minimi jo laiškuose.

Beveik visi šie Juozo laišškai buvo man rašyti į ligoninę tarp jo retų manęs aplankymų ir vėliau – į sanatoriją, į kurią jis du kartus tegalėjo atvažiuoti. Tik keletas paskutinių laišku buvo parašyti į Tuebingeną, kur gyvenau

3 Nijolės Bražėnaitės istorija gana išsamiai aprašyta internetinėje enciklopedijoje: https://lietuvai.lt/wiki/Nijol%C4%97_Bra%C5%BE%C4%97nait%C4%97-Luk%C5%A1ien%C4%97-Paronetto

Nijolė Bražėnaitė-Lukšienė-Paronetto. Niujorkas, 2019 m.
Laimos Vincės nuotrauka.

pas tetą ir dėdę, dr. Veroniką ir dr. Petrą Karvelius, kartu su pussesere Ugne, atvažiavusi pas juos iš sanatorijos ligi mudviejų vestuvių, kurios įvyko 1950 m. liepos 23 d. mažoj Unterhauseno bažnytelėj, netoli Tuebingen'o. ... Netrukus po vestuvių Juozas perėjo Amerikos žvalgybos žinion, jo daugiau nemačiau ir nežinojau tuo metu, kada jis buvo išskraidintas į Lietuvą. Tik daug vėliau sužinojau, kad tai įvyko 1950 m. spalio 3 d. Iš jo gavau tik du „tarnybinius“ laiškus, kurie pagal jo paliktą raktą turėjo būti dešifruoti ir perduoti nurodytiems asmenims per prof. Juozą Brazaitį.

Klausiu Nijolės (šį klausimą išdrįsau užduoti tik po 30-ties metų draugystės), ar ji nebandė Juozo perkalbėti, paprašyti, kad jis 1950-aisiais atsisakytų sumanymo grįžti į Lietuvą su JAV žvalgybos misija ir tęsti kovą dėl Lietuvos laisvės, kad liktų su ja, savo žmona. Nijolė prisimena, kad nuo grįžimo Juozą bandė atkalbėti jos dėdė Petras Karvelis, taip pat artimas Juozo bendražygis, rezistentas ir architektas Jonas Pajaujis, radęs prieglobstį Švedijoje, tačiau „jo atkalbėti buvo neįmanoma“. „Aš negalėjau įsikibti į jo švarką ir maldauti likti Prancūzijoje su manim, – tęsia Nijolė. – Juk jį pamildama ir tekėdama jau žinojau, kad jis turi išpildyti savo pažadą, atlikti savo misiją Lietuvai. Žinojau, kad jeigu Juozas nebūtų to padaręs, jis nebūtų galėjęs su tuo susitaikyti ir gyventi toliau.“

Laiškų išlikimo istorija – nepaprasta. Kaip žinome, patekęs į Vakarus, Juozas kreipėsi į Suvienytas Tautas (dabar – Jungtinės Tautos) su rezistencijos dokumentais, į Vatikaną perdavė Lietuvos katalikų bažnyčios laišką lotynų kalba. Tačiau Europa jau buvo pavargusi nuo karo ir nebenorėjo priminimo, kad pusė Europos, likusi pavergta už geležinės uždangos, šaukiasi pagalbos. Atlikęs šią misiją, Juozas ir jo bendražygiai partizanai ieškojo būdų sugrįžti į Lietuvą, kaip ir buvo išipareigoję savo vadovybei. Iš pradžių juos ruošė desantininkais Prancūzijos saugumas, tačiau vėliau šio sumanymo atsisakė. Tada Juozą Lukšą ir kitus partizanus iš įvairių Rytų Europos šalių į slaptą programą pakvietė Amerikos saugumas (CIA), jie buvo ruošiami parskraidinimui į Lietuvą rinkti karinės informacijos, kurią turėjo radijo imtuvais siųsti į Vakarus. Tuo metu prasidėjo karas tarp Pietų ir Šiaurės Korėjos, ir amerikiečiai norėjo išsiaiškinti, ar Sovietų Sąjunga ruošiasi pulti Vakarus.

Dar 1948-aisiais Paryžiuje J. Lukša parašė knygą „Partizanai už geležinės uždangos“, kuri jau 1950-aisiais 500 egzempliorių tiražu buvo išleista Čikagoje ir tapo vienu pagrindinių rezistencijos istorijos šaltinių laisvajame pasaulyje.

Nijolės ir Juozo korespondencija tęsėsi dvejus metus ir du mėnesius. Pirmas Juozo laiškas Nijolei atkeliavo iš Švedijos 1948 metų liepos 24-ąją, o paskutinis – 1950-ųjų rugsėjo mėnesį, prieš jam išskrendant atgal į Lietuvą. Kartu su laišku Juozas tąkart įdėjo ant lapelio atspausdintą galbūt partizanų dainos fragmentą:

Lauk manęs, aš sugrįšiu
Bet lauk labai!
Lauk, kai lietus krinta
Pilkas, liūdnas ir sunkus.

Suprasdamas, kad gali ir nebepasimatyti, Juozas tame laiške Nijolei dovanoja laisvę „sukurti sau naują gyvenimą“:

1950 rugpjūtis
Mano Brangus Auksel,

Dvidešimt su kaupu dienų skiria šią dieną nuo anų mudviejų laimės Traifelberg'e prisiminimų. Dažnai, išniręs iš mano „pirmosios žmonos“⁴ glėbio, aš paskėstu taip mums brangiuos prisiminimus; svajoju apie savo Brangiausią ir taip pasijuntu laimingu, kad, rodos, nesurasi mano laimės konkurentų. Deja, nūdien aš privalau, kaip ir Tu, tenkintis tik tos išsvajotos, įsikūnijusios laimės prisiminimais.

4 Lietuvą savo laiškuose Lukša-Daumantas dažnai vadina „pirmąja žmona“.

Kai kartais mūsų pabrolys [J. Būtėnas] pastebi mane Tavyje skendintį, atsidūsta ir: „...Aš bijau, Juozel, kalbėti su Tavim... Mačiau, koks Tu buvai laimingas ir sunkiai suprantu, kaip tu dabar gali nepastebimai tai pergyventi...“

O vis tik mudu pamiršom savųjų „aš“ egzistavimą ir nusilenkėm įgeidžiams mano „pirmosios žmonos“. Aš žinau, Niliuk, kad toliau aš jau grumsiuos ne dėl savo vieno, bet dėl mudviejų garbės, kame Tu, Brangioji, lydėsi mane savais pergyvenimais ir sava malda. Tikiu, kad mudviejų bendri jausmai neapvils mūsų ir po trumpo laikotarpio mudu vėl svaigsim nė kiek nepaviršutiniškesne laime, kokią svajojom ar ir kuria gyvenom.

O jei kartais likimui patiktų mane fiziškai sunaikinti, tai Tu, Niliuk, tąsyk padaryk mane kažkur egzistuojantį laimingu, susikurdama sau vėl laimingą gyvenimą. Nėra negalima, kad ir aš nepavirsčiau mūsų tėviškės kruvinos žemės dulkėmis, nors dabartiniai mano nujautimai manęs neprileidžia prie panašios minties.

Turbūt gavai per prof. B. vieną mano pripeckeliotą išsiblaškiosio ir skubančio laišką. Ten radai ir keletą žaliukų, kuriuos nespėjau prauliavot. Šiame laiške dar vietinių truputį rasi. Aš dideliai apgailestauju, kad negaliu Tavęs, Niliuk, aprūpinti taip, kaip norėčiau. Per prof. B. turėjai gauti 2 raktus – vienas nuo mano čemodano, o kitas – nuo mudviejų pojungtuvinio kambario durų.

Aš dideliai apgailestauju, kad neturėjau progos pasidalinti su Tavim pojungtuviniais įspūdžiais, kaip ir nieko nežinau, kaip klojasi Švogerkėlei [Nijolės sesuo Vida]. Tai visa vis nuvagia ir dar nuvogs anas mielas ir kartu nelabasis „pirmosios pačios“ kovos katilas. O kol jis virs, tai mes visad būsim pasiruošę aukoti jam ne tik savo gyvenimo malonumus, bet ir pačius save.

Su tais keliais žodžiais ir baigiu, nes vis vien nesurinksiu raidėse to, ką norėčiau Tau, Brangusis Auksei, parašyti. Ne man išreikšti mano dienas Tavimi nudažytas, kaip ir šiais negyvais žodžiais numarinti savąjį ilgėsį Tavęsp. Ir laiko, ir tolių atstumai bei padėties klaikumas mane dar labiau su Tavimi suglaudins.

Perduok maną gilią pagarbą, padėką bei sentimentus p. p. K [Karveliams] ir „Partizano laukiančiai“ [Ugnei Karvelytei]. Nepalik prie savų linkėjimų nepridėjus ir manų Švogerkėlei.

Priglausk, Niliuk, mano giliausius Tau linkėjimus sveikai ir laimingai risti per gyvenimą ligi laukiamo mudviejų susitikimo. Tegul Dievulis Tau ir mudviem padeda. Karštai, karštai bučiuoju –

T. Latras

Juozas Lukša ir Nijolė Bražėnaitė 1950-ųjų vasarą.

Prieš išskrisdamas į savo misiją, Juozas prašė Nijolės jo laiškus sudeginti, tačiau ji nesiryžo taip pasielgti ir laiškus paslėpė. Jis taip pat žadėjo sudeginti mylimosios laiškus, tačiau persigalvojo, sudegino juos į rudą voką, ant kurio raudonu pieštuku užrašė: *Noli tangere circulos meos* ir atidavė CIA sekretorei Louise Bedaris, kuri buvo Amerikos lietuvė, prašydamas, kad juos grąžintų Nijolei. Ji taip ir padarė. Iš viso išliko 136 Juozo laiškai ir 71 Nijolės.

Nijolė pasiliko Europoje laukti Juozo, kol beveik visi Pabaltijo šalių karo pabėgėliai iškeliavo į Šiaurės ar Pietų Ameriką ir Australiją kuriant naują gyvenimą. Apie Juozo žūtį ji sužinojo tik prabėgus 6 metams, 1956-aisiais (iš keturių brolių Lukšų, tapusių partizanais, gyvas liko tik vienas, Antanas, kuris nuo 1948 kalėjo lageriuose Vorkutoje). Dar po dešimties metų ji ryžosi sukurti kitą šeimą, užaugino dvi dukras.

Šių Kalėdų ir Naujųjų metų išvakarėse, Nijolei leidus, pasidalinsiu keletu laiškų, rašytų pasitinkant 1950-uosius. Antrais pažinties metais Kalėdas Nijolei ir Juozui vėl teko švęsti atskirai, tad laiškai tapo dviejų jaunų žmonių kasdienybės ir išgyvenamų jausmų liudininkais.

SANCELLEMOZ, 1949.12.23

Mano brangus Juozuk,

Atėjo ir mano eilė Tave su laiškais skriaust. Buvau itin nelaiminga, kad specialiai Kalėdoms Tau nei žodelio nesuskubau parašyt. Visą laiką, kurį maniau turėsiu laisvesnį ir buvau Tau paskyrusi, atėmė Kraujo Transfuzija ir pagaliau dėdės su šeima atvažiavimas. Buvau taip nusivarius, kad nieko kito nenorėjau, kaip tik ramybės ir akių užmerkimo. Ar Tu man atleidi, ar kartais nepagalvojai, kad nežiūrint visko aš Tau turėjau rast laiko? Tikiuosi, kad Tu tiki manim ir kad numanai, kaip kartais įvyksta.

Tavo dovana tokia puiki visais atžvilgiais, ir siunčiu Tau didžiausią kiekį busiukų už ją. Kalėdinius busiukus, jei ne laišku, tai bent savo vidum turėjai just. Ačiū Tau už Taviškius. Tikiuosi, kad Jūs visi gerai atšventėt ir kad visi patiekalai gerai išėjo. Pasakyk visiems, kad jei ne kūnu, bet savo dvasia šalia Tavęs ir tarpe taviškių sėdėjau ir kartu ta pačia nuotaika dalinausi.

...

Vakar buvom Megerè, šiandien pasivažinėjom po apylinkes. Oras labai puikus. Jeigu jausiuosi ne per daug pervargus, tai gal susigundysiu gale šios savaitės į pietus su jais keliom dienom nuvažiuot: į Côte d'Azur, bet bijau, kad nebūtų per daug varginanti kelionė.

Tu man rašyk, kaip ir visuomet be jokių varžymųsi. Į mano laiškus niekas nosies nekiša. Kiek tik galimybės leis, tau rašysiu.

Tikiuosi, kad per daug nepyksti ant savo Širdies, mano Meile; būčiau labai nelaiminga, jeigu neteisingai mane suprastum ir už tylėjimą pasmerktum.

Siunčiu Tau savo meilę ir be galo daug karštų busiukų. Pasveikink visus nuo manęs. Kai galva bus lengvesnė, papasakosiu Tau daugiau.

Tavo Širdis

1949.12.26

Mano Brangioji Niliuk,

Rašau Tau paskutiniaisiais Kalėdų pusvalandžių atodūsiams prašydamas priimti ir besibaigiančios išsipagirti nuotaikos busiukus.

Kai ausį pasiekė Kalėdų varpas, tai lyg prašyt prašosi užmiršt adventą su atkakliu laukimu pasaulį šviesai išiziebt. Taip bent paprastai mintija ir jaučia dauguma svieto narių. Deja! Mūsų atveju atkilusios Kalėdos nesugeba palaidoti nuolatinio

laukimo Lietuvai Kalėdų... Vis skaudžiau ir skaudžiau ir vis netikresni bei apsvylę rytojumi, su vis didėjančia baime pasitinkame ir praleidžiame kad ir bažnytinio laikotarpio adventus. To kartaus liūdesio pėdsakus surandame ir busiukuos, įspaustuos švenčių metu artimųjų veiduose. Gavai, tikiu, per Dėdę ir Tu, Brangioji, mano kalėdinį busiuką. Jis irgi nebuvo be anų liūdesio niuansų, nors ir Tau turėčiau tik kitokius siųsti.

Kaip žinai, šias šventes praleidom trindamiesi po nerūpestingų paryžiečių mases. Ne tvarkingas triukšmas, gargaliavimas, kaip atrodo, reiškę ir jiems šventes. Gana ryškiai matyti skirtumas tarp mūsų lietuviško misticizmo ir susikaupimo, palydint tik ką praslinkusius gyvenimo slenksčius, ir tarp jų pusiau laukinio džiaugsmo, betrypiant negriškus šokius ir pusgirčiai laidant plačiai atvertas bumus. Lyg ir prašėsi sušukti – „suderinkit, žmones, tylios eglutės žvakės simboliką su savo nuotaika!“

Kučias, kaip ir Kalėdas, pernykščiu įpročiu atšventėme keturiose. Pirmąją Kalėdų dieną turėjom garbės sulaukti dar 4 svečių – visą p. p. Bačkių familiją [Stasys ir Ona Bačkiai ir jų sūnūs: Ričardas ir Audrys]. Tikiu, kad Tu, Niliuk, puikiai praleidai šventes savo „namiškių“ rately. Tačiau man nedera Tau pirmumo pavydėt, o tik pasidžiaugti tuo.

Mano klausimas, į kurį Tu man dar neat sakei, yra: „ar galima pagal regulus atvažiuot pas Tave Tau iš anksto apie tai nepranešus?..“

Rašai man, kad mūsų gyvenimas yra tik nuolatinis išsiskyrimas ir nieko daugiau... Turiu Tau Tavimi pasiskųsti... Nežinau, ar po paskutinės susidariusios padėties, prie kurios tokio susidarymo ir Tu prisidėjai, ar aš nesugundysiu pasidaryt dar sėslesniu paryžiečiu. Išėina taip, kad aš galiu būt priverstas atsisakyt kai kurių galimybių, be kurių man Tave pasiekt nėra įmanoma.

<...> Palikdamas Tave savo širdyje ir mintyse kaip neatidalomą mano gyvenimo briljantą siunčiu pasiilgusios širdies busiukus –

T. Skrupulas⁵

5 Antrą Kalėdų dieną rašytą laišką Juozas pasirašo slapyvardu T. Skrupulas. Klausiu Nijolės, iš kur toks savotiškas slapyvardis. Ji nusijuokia: suprask, jos atžvilgiu Juozas buvo pernelyg skrupulingas. Kitas smagus jo slapyvardis buvo T. Latras, gal dėl to, kad Juozas, gyvendamas Paryžiuje, kurį laiką glaudėsi bohemiškame Paryžiaus menininkų kvartale.

1949.12.28

Mano Brangi Niliuk,

Galiu patvirtinti Tavą gromatėlę man iš antros Kalėdų dienos. Dėkoju, kad pralinksmini mane, kad ir nuvogtais nuo Tavo aplinkos laiko mirksniais. Be abejo, Tu žinai, kaip prailgsta dienos, besidairant į savo kambariui skirtą laiškų dėžutę. Tačiau kartais tenka pasitenkinti ir tuo, kad žinai, jog pastangų pradėt rašyt netrūksta. Aš Tau noriu pakartot Tavo pačios mintis – „jei galėsi, esu tikra, kad visad parašysi“. Tai žinoti ir tuo vadovautis yra daugiau negu bet koks teisinimasis. Mat teisinimasis jau yra kažkoks šlubavimas, jam kartais tarp mudviejų neturėtų būti vietos.

Atpyškines Tavus sveikinimus manai chebrai, gavau parėdymą pasiųst link Tavęs glėbius nuo jų.

Su begarsio avinėlio tylumu ir paklusnumu pratėsiu „Figaro“. Voke rasi ir kvitą, kuris, reikalui esant, įgalins Tave, Niliuk, ieškot tiesos ir laimėt.

Taip pat voke aptiksi keletą pašto ženklų. Keletą jų – net iš Kauno. Jei juos pati renki, tai pasižadu ir toliau būti kruopštus šia linkme.

Savuose paskutiniuose laiškuose mini man, Niliuk, kad neapsieini nenuvargus ir vis pakartotiniai. Prašai manęs atleidimo už „retą“ laiškų rašymą, bet pamiršti paprašyti, kad Tau atleisčiau už Tavą nuovargį!!! Drįstu priminti, kad šios Tavo „nuodėmės“ Tau gal brangiausiai kainuos. Norėčiau ir aš turėt teisės Tave nuvargint savo apsilankymo metu, bet, pasirodo, kiti už mane paskuba tai padaryti.

Prieš šventes norėjau mano Švogerkėlę pasiekt raštu, bet vis tas mūsų nustatytas susisieki- mo mintimis būdas užkerta kelią turėti jos ar jų adresą. Būk Gerutė, Niliuk, ir visad Pati už mane dilyk anokią kiaulystę.

Kada žada Tave apleist p. p. Karveliai ir ar niekas tuoj po jų nežada pas Tave pasirodyt? Be to, parašyk, kaip jausiesi jiems išvykus.

Siunčiu tūkstančius busiukų Tau, Mano Svaja <...>

T. Skrupulas

MONTE-CARLO, 1949.12.29

Mano brangus Juozuk,

Ir man, kaip ir Tau praėjo eilė, kad daug kas Tave nuo manęs išsvagia. Taviškė su giminėm bastosi po svietą ir mandrinėja po pačias mandriausias vietas. Jeigu taip išėjo, kad Kalėdoms specialiai Tau savo bučkių nenusiunčiau, o tik mintyse, tai nors Naujiems Metams priimk juos dvigubai karštesnius. Aš visą viltį dedu, kad jie mums ir mudviem šviesos atveš, juk reikia to tikėtis.

Dėdė su teta ir Ugne atvažiavo šeštadienį prieš Kalėdas. Suspėjom dar ir neva tai pakū- čiaut plotkelę mano kambarį sulaužę ir viso ko pasilinkėję. Su Ugne net ir eglę pasistatėm. Taigi šventės bent man buvo pasakiškos ir šeimyniškos, kai palyginu su kitom. Tikiuosi, kad Tu su savo bernuželiais irgi ši tą suuliovojai.

Antradienį išvažiavom Nicos link. Dr. Tohé man davė leidimą, o man to tik ir tereikia, nes per kelias dienas nenusibalamutysiu, o toks malonus atmosferos pasikeitimas ir malonesnių vėjų į galvą pripūs. Nakvojom tikram kalnų viešbutyje, ir ši rytą atsidūrėm Nicoj, o paskui ir Monuako. Oras šiltas, tik truputį lietingas. Vaizdai tokie skirtingi, kad net neįtikėtina: visur žalia, palmės, kaktusai, mimozos, mandarinų ir apelsinų medžiai ir visokios kitokios prašmatnybės. Čia būsim turbūt ligi sekmadienio, o paskui važiuosim vėl Sancellemo- z'o link ir skirstysimės: Ugnė Straßbourg'an, dėdė su teta į savo Tübingen.

Tai matai, mano Meile, Tavo Širdį nei iš šio nei iš to visoki siurprizai aptiko. Visko tikėjau, bet šitokių dalykų tikrai ne. Tikiuosi, kad Tu nepyksti, kad Tau nebereguliariai įmanau parašyt, ir Tau negaliu labai rimtais dalykais pasiteisint, kaip Tu man [...] pasiteisindavai. Bet Tavoji jau tokian svietan nubildėjo ir nenori, kad visi apie mano Meilę Tau per daug žinotų. Dėdė, tiesa, užsiminė, kad norėtų Tau pasveikinimą parašyt ir klausė, ar aš prisidėsiu. Numykiau, kad pri...., ką gi jam galiu pasakyt? Taigi nenustebk, jei jo ir mano pasveikinimą dar kartą gausi.

Šiąnakt, kaip retai kada, Tave sapnavau ir šimtą kartų Tavim gyvenau. Sakyk, mano Meile, ar greit tos kelios laimingos dienos susikombinuos? Pirmadienį ar antradienį jau tikrai būsiu Sancellemoze. Tikiuosi, kad nuo Tavęs rasiu ką nors.

Man gėda, nes nesuspėjau net mudviejų svočiolems laiško su pasveikinimu parašyt. Gal jie nepyks už tai per daug.

Tu Ursui su Dzikiu ir Piršleliu [Petruilučiuil] baisiausias mano linkėjimus perduok.

Piršleliui rengiuosi porą žodelių parašyt. Sunku susikaupt, kai tokios išblaškytos dienos, tai ir Tau žodžiai išblaškyti, mano Meile, bet vis tiek pilni tos pačios, kaip ir visada, intencijos ir gilios bei karštos meilės Tau. Taigi ją Tau ir siunčiu iš šios Monako karalystės, karštus bučkius pridėdama.

Tavo Nilė

1949.12.31

Mano Brangi Niliuk,

Palydėdamas paskutinius tarpsnius 49-ųjų metų, negaliu Tau ir raštu bent trumpam akimirksniui negyventi. Noriu, kad bokštų varpams pranešant nudardėjamą amžinybėn senųjų metų dienų, Tu žinotum, kad manoji romantiška siela giliai jaugus į Tave ir perdėm Tavim užimta.

Priglausk šia proga manos širdies geriausius Tau, Niliuk, linkėjimus Naujiems Metams. Linkiu, kad Tavo svajonės (ir mano kartu), besigravituojančios ta pačia linkme, kiek galint įsikūnytų prieš akis stovinčiose dienose.

Žinau, kad didele Tavo gyvenimo sielvarto dalimi yra ir mūsų brangios Tėvynės kančių – atkylančių net ir čia – aimanos. Tau ar tarpusavy noriu palinkėt, kad šie Šventieji metai sustabdytų ir nuplautų anuos kruvinojo kelio pėdsakus.

Norėčiau šiandien, Mano Svajone, būti šalia Tavęs ir kaip niekad sustingus kerėti bendrais žvilgsniais tolius, skaudinančius ir gimdančius karčias ir nežinios pilnas dienas, senas – pavargusias nuodėmių vargu – ir jaunas – galbūt dar nesutalpinančias savyje optimistiško dinamizmo; stebėti ir jausti, kad su kiekvienu sutampančiu mudviejų širdžių plakimu skverbias dviejų vandens lašų panašumo vienokios dūmos naujoms naujų dienų sekundėms, ir išbučiuoti Tave, Mano Brangioji Niliuk, tūkstančiais saldžių, širdį tarpinančių businių už tuos mano dabarties dienų pragiedrulius ir už ateities šypsnius.

Priglausk visa –

T. Skrupulas

1950.1.2

Mano Brangi Niliuk,

Prabyļu į Tave, kaip matai, ir 50-aisiais. Nė apsidairyti žmogus nespėji, kaip apstus dienų skaičius prakulnija pro mūsų nosis. Štai ir mudu savuos laiškuos jau trečią metų galūnę naudojame. (Kas liečia metus, tai Tave, Niliuk, pagirti turiu, nes, berods, nei kartą metuose ir Tau suklypt

neteko; tik tos dienos ir tie mėnesiai ne visada atspėt pavykdavo.) Tad sveikinu Tave 50-uosius jaukioj aplinkoj sutikus. Sakau – jaukioj, nes mani daviniai taip liudija. Naktį iš 31-os į 1-ą susibūrėm anas senas ketvertas pagal padarytą rezoliuciją – gurkšnojant sutikti Naujus Metus. Iki antros valandos nakties man fatališkai nėjos korta (mat proferansą taršėm). Jaučiau, kad sieloj nebuvo be Tavęs. Tačiau po antros Tu kažkodėl – sušlubavai! Aš savo draugelius tiesiog iš kelnų iššokdinau. Veik iki šeštos ryto vis jie be pasekmių atsigaut, trynė alkūnėmis mano kambario staliuką.

Naujų Metų vakare visa kompanija susimetėm pas Svočiolus [Bačkiaus] su dar nespėjusiu išsigaruot pereinatos dienos nuovargiu. Buvo ir į Tavo sveikatą išgerta.

Laukdamas Tavo atsiliepiimų ir atsakymų į ankstyvesnius mano laiškus, jau noriu pradėt galvot apie pasimatymą su Tavim. Atleisk, kad Tave apsunksiniu kai kuriais materialiniais klausimais. Pasiliekant prie Tavo kadais pasiūlyto projekto mano apsilankymo metu nebūti Tavo sanatorijoje, aš atsidursiu nesiorientavime, su kokiom rieškučiom aš turiu pasirūpinti frankų. Kadangi mano pastoviai gaunami nėra tokie gausūs, kad galėčiau jais anuo atveju išsiversti, tad noriu žinot, kiek aš dar turiu prancūziškų prisidurti. Jeigu Tu orientuojiesi, kiek Tavo siulomose vietovėse gali kainuoti troba, édallas ir kitkas, tai man greitai parašyk. Mat gali taip atsitikti, kad galiu netrukus pasirodyti, nes manieji reikalai taip gali sustumdyt mano laiką.

Atsiprašydamas už visus išdėstytus apsunkinimus, nekantriai laukiu palankaus man laiko išsidėstymo ir, tuo tikėdamas, džiugia siela siunčiu Tau, Mano Brangioji, 50-aisiais pirmąjį busį –

T. Skrupulas

SANCELLEMOZ, 1950.I.4

Mano brangus Juozuk,

Galų gale atsibaladojau į Sancellemozą ir turiu Tavo 3 laiškus prieš nosį. Ačiū už visus brangius žodelius, kuriuos juose išskaičiau, o tuo labiau už viltį Tave greit pamatyt. Kol kas jokių vizitų nepramatau ir niekas mudviem kelio nepastoja. Kadangi buvau išlėkus iš Sancellemozo per Kalėdas, tai nežinau, ar dar kartą mane leis, tačiau manau, kad keliom dienom ištrūksiu. Sancellemoze žmonės mums neduotų ramybės, bet galima būtų ir nuo jų pabėgt. Svarbiausias yra materiolo klausimas, kad jį kur galas! Nežinau, Juozuk, kuriam laikui Tu galėsi atvažiuot man širdį linksmint? Aš

manau, kad vienai dienai, jei mes kur išvažiuotumėm, reikėtų maždaug 1.500 frankų vienam žmogui. O tai nemaža suma, todėl, ar nesudarytų Tau per daug sunkumų? Tu pyksi, jei Tau pasakysiu, kad Tavo žmona galėtų iš savo Kišeniaus tokiam mudviem laimingam reikalui pridėt. Tačiau spęskim tai grynai praktiškai: svarbu, kad mudu pasijaustumėm laimingais ir niekieno netrukdomais, o visokios priemonės yra tam galimos. Pagaliau, kas Tavo, tas ir mano, ir atvirkščiai. Šie laikai yra per daug sunkūs, kad smulkintumėmės dėl visokių įgyvendinimų. Atsimink, kad tokios valandos yra mudviem labai retos ir jas mudu abu turim abiejų galimom priemonėm susikurt. Taigi parašyk man, kada Tavęs laukt?

Tikiuosi, kad gavai mano gromatą ir dėdės atviruką iš Monte-Carlo. Matai, tik šiandien galiu Tau rašyt. Esu labai laiminga, kad mudviejų mintys ir pasitikėjimas vieno kitu visai sutampa. To aš visad norėjau ir tai yra visko pagrindas. Ačiū Tau už tai!

Praleidau keletą tikrai puikių dienų, be rūpesčių ir nuovargio. Cote d'Azur šilta, žalia ir pasakiškai gražu. Buvom vieną dieną užklydę pas p. Klimienę ir ten pietus valgėm. Jos sūnus net mums filmų iš Lietuvos rodė, nes turi aparatą ir ekraną. Buvau keletai akimirksnių nuskridusi į praeitį, tačiau, deja, akis vis tenka atvert ir pajust, kad viso to nebėra.

Vakar išsiskyriau su dėde, teta ir Ugne Lyone. Lijo baisiausiai, čia gi snigo tiek, kad autobusas ligi Sancellemozo negalėjo atsikapstyt. Turėjau net kelio galą pėsčia atklampint. Šiandien turėjau „[???]“ ir nustebau, kad per savaitę vietoj kilogramų numetimo priaugau. O per visą kelionę nė vieno [???] nedariau. Jaučiuosi dabar lyg naujai atgimus ir galvoju, kad jau greit galėsiu kapstytis iš čia. Dr. Tobé man duoda laiko ligi Velykų, paskui leidžia pasaulin. Taigi matai, Juozuk, kad „atsiprašyt Tavęs už mano nuovargius“ nebereikia ir, tikiuosi, nebereiks.

Vida Tau savo bučkius siunčia. Atsiuntė ir fotografijų. Jaučiasi neblogai, tačiau gyvenimas skurdus. Tavęs kaip gi galiu užmiršt savo laiškuose? Vis diskrečiai duodu suprast, kad Tu savo švogerkėlei glėbius siunti.

Radau apie porą desėtkų laiškų, turbūt pasensiu, kol į visus atsakysiu.

Padėkok Ursui ir Dzikiui už linkėjimus ir jiems vėl perduok.

Šiandien vėl drimba sniegas, kad net balta širdy daros.

Albumu, kurį man padovanojai, negaliu atsidžiaugt. Jis tikrai visais atžvilgiais puikus. Kai susigraibysiu laiko pradėsiu fotkes klijuot.

Pašto ženklus rink man, mano Meile. Ačiū Tau už tuos, kur voke radau ir už „Figaro“.

Tu, begėdi, vis mane erzini dėl datų. Džiaukis, kad Tavo žmona bent metus žino, o kitkas argi svarbu? Negi neįspėji, kad rašant Tau man visos datos iš meilės išdyla? Priverti mane nulaužt išdidumą ir Tau apie tai pasisakyt. Be to, kad ir suklystu kartais, argi tos klaidos tokios skandalingos? Taigi ačiū už sveikinimus dėl metų, o dėl mėnesių ir dienų Tu pats pasirūpink! Pasidalinkim abu šiuo darbu, mano Meile!

Laiške tingiu Tau apie vis mandravojimus pasakot, žodžiu bus geriau, taigi tai pasižadėdinu, kai Tu būsi su manim.

O dabar Tave karštai bučiuoju ir pridedu visus tuos busiukus, kuriuos Tau mintim iš savo kelionių siunčia, ilgėdamasi Tavo artumos.

Tavo Širdis

Taip buvo sutikti 1950-ieji, jų išvakarėse Juozui buvo 28-eri, o Nijolei – 26 metai. Po pusės metų jie susituoks, o dar po savaitės išsiskirs visiems laikams. Jie mokėjo mylėti, taip pat mokėjo savo meilę su pagarba paleisti. Didesnės meilės būti negali.

Tad pabaigai – paskutinis Nijolės laiškas prieš jungtuves:

TÜBINGEN, 1950.6.19

Mano Latre,

Noriu Tau parašyt ir išliet savo laimės kupiną širdį. Vakar prieš išvažiuojant dėdei į Prancūziją pasakiau jam apie mudviejų liepos mėnesio vestuves. Pasakiau visai paprastai ir norėjau pamatyti, kaip jis į tai reaguos. Jis mane pabučiavo ir pasakė, kad esąs labai laimingas tai girdėdamas.

< >

Su teta irgi buvo visai paprasta, nors man širdis ir plakė iš susijaudinimo apie tai jai šnekant. Ji tik norėtų, kad mus sušliūbavotų prof. Krupavičius, o ne k. Kapočius. Kaip žinai, man tai irgi daugiau patiktų, nes prof. Krupavičių daugiau pažįstu. Tačiau tai ne toks svarbus dalykas. <...>

Tu man, mano Meile, sakei, kad atostogas imsi nuo liepos 9-to ligi 19-to. Tačiau, jei Ugnelė grįš tik 15-to ar net po jo, tai mudviem liks per maža dienų laimingiems pabūt. O aš norėčiau, kad jų būtų kaip galima daugiau. Ar negalėtum bent keletu dienų jas pavėlint? Bent 12-to ligi 22-to? <....>

Vestuvių dieną. Su liudininkais – Ugne Karvelyte ir Julijonu Būtėnu. 1950 m.

Aš nežinau, kaip Tau išreikšt visa tai, ką jaučiu, kai galų gale pildosi mudviejų senos svajonės. Aš žinau, kad visa tai bus visai kitaip, negu kad paprastai gyvenime vyksta, tačiau kiekviena minutė, kuri mudu fiziškai išskirs, tikrai daugiau sutvirtins mūsų dvasinį ryšį ir viskas bus paaukota Tavo (ir mano) pirmajai numylėtinei. Aš Tau tiek mažai kalbėjau, kai Tu buvai atvažiavęs, tačiau paprasti žodžiai dažnai tik nublankina. Žinau, kad Tu tai supranti ir tam žodžių nereikia. Aš gyvenu vien tik Tavim ir gilia gilia laime.

Sveikink labai Julijoną [Būtėną].

Tave, mano Meile, bučiuoju tūkstančius kartų ir laikiu Tavęs.

Tavo Širdis

Skaitydama visą dvejų metų korespondenciją, kas vakarą kalbėdamasi su Nijole ir prisimindama visus ankstesnius mūsų pokalbius, žaviuosi Nijolės ir Juozo meile, jos gilumu, taip pat ir pasiaukojimu – sprendimu atsisakyti asmeninės laimės dėl aukštesnio tikslo. Jų laiškuose randu ir juoko, ir sentimentų, ir ilgesio, kartais net nesutarimų, kuriuos abu skuba išsiaiškinti. Laiškuose jie kartu planuoja savo šeimos gyvenimą ateityje, net ir nujausdami, kad tos ateities kartu nesulauks. Klausiu Nijolės, ką skaitytojas turėtų suprasti, ko išmokti iš jos ir Juozo meilės laiškų. „Jei kas nors supras, kad ir tokiomis sąlygomis galima būti laimingiems, tai jiems tikrai padės“, – atsako ji. Dar klausiu, ko ji norėtų palinkėti šio straipsnio skaitytojams ir Lietuvos žmonėms per šias šventas Kalėdas. „Aš

palinkėčiau, kad greičiau pasibaigtų rūpesčių pilni laikai, kad žmonėms sugrįžtų tokia nuotaika, kokia buvo Atgimimo metais. Tada mes visi buvome nepaprastai laimingi. Aš visada tikėjau ir niekada nepraradau vilties, kad Lietuva bus laisva.“

2020 12 05

ABOUT THE CHRISTMAS OF 1948–1949 FROM THE CORRESPONDENCE OF JUOZAS LUKŠA-DAUMANTAS AND NIJOLĖ BRAŽĖNAITĖ

Laima VINCĖ

In 1948, leader of the Lithuanian armed resistance against the Soviet Union, Juozas Lukša, broke through the Iron Curtain to the West with the mission of appealing to the League of Nations to stop the illegal deportations of Lithuanians to Siberia. However, in the post-war era, the West was weary of conflict and Lukša's requests went unheeded. He then looked for means to return to Lithuania to continue fighting in the resistance. In 1950, the American CIA returned Lukša to Soviet-occupied Lithuania to collect intelligence. However, during the years 1948–1950, Lukša met Nijolė Bražėnaitė, a young medical doctor and war refugee in Paris, and they fell in love. When Nijolė became ill with tuberculosis and was first confined in a hospital in Paris and then later in a sanatorium in Sancellemoz, the couple wrote to each other every day. Their love letters reveal a deep love and respect for each other, and also for their homeland – Lithuania. This article is the first publication of the correspondence of Nijolė Bražėnaitė written to Juozas Lukša, previously unavailable to readers. The article focuses on letters written during Christmas of 1948 and 1949, when the couple was separated because of Nijolė's prolonged confinement in the Sanatorium when Juozas was living in hiding in Paris.